

Jerzy Braciszewicz

Historia w Podstawie programowej kształcenia ogólnego

Wskazówki dla dyrektorów szkół

I. Informacje ogólne

- 1. Czy edukacja historyczna w polskiej szkole zachowuje swoją, tradycyjnie wysoką, rangę?**
- 2. Ile godzin lekcyjnych historii przewidziano dla poszczególnych etapów kształcenia?**
- 3. Dlaczego wymagania ogólne z historii są tak ważne dla realizacji celów kształcenia, w zakresie tego przedmiotu, na każdym etapie edukacyjnym?**

I. 1. Miejsce historii w polskiej szkole według nowej *Podstawy programowej*

Zmiany wprowadzane przez nową *Podstawę programową* nie ominęły również historii. Nie odbierają one jednak temu przedmiotowi jego tradycyjnie wysokiej rangi w polskiej szkole. Przeciwnie, konsekwentnie zmierzają do unowocześnienia sposobów jego nauczania, a tym samym do podtrzymania przypisywanych mu od pokoleń celów dydaktycznych i wychowawczych. Zainteresowanie losami tego przedmiotu odsłoniła burzliwa debata medialna towarzysząca zmianom, które w edukacji historycznej wprowadziła nowa *Podstawa programowa*. W tej kwestii, zarówno autorzy i zwolennicy zmian, jak również ich oponenti pozostają zgodni - nauczanie historii ma do spełnienia doniosłe zadanie formacyjne. Na lekcjach tego przedmiotu nauczyciele nie tylko przekazują zestaw faktów czy umiejętności, ale także współtworzą rdzeń obywatelskiej i patriotycznej edukacji.

Autorzy *Podstawy programowej* uwzględnili zmieniające się uwarunkowania, w jakich współcześnie przychodzi działać polskiej szkole, a dokonując pewnych koniecznych redukcji w treściach kształcenia, nie uszczuplili, na żadnym etapie nauczania tego przedmiotu, zakresów tematycznych związanych z dziejami ojczystymi. Posługując się obrazowym skrótem myślowym, autorzy tego dokumentu postawili na jakość edukacji historycznej. Ich oponenti postulowali tradycyjny dobór treści i podnosili skuteczność wielokrotnego powtarzania tych samych tematów w ujęci encyklopedycznym. To spór między zwolennikami skuteczności, wynikającej ze starannego doboru treści pociągającej za sobą zmiany w dydaktyce historii, a obrońcami tradycyjnego modelu, dla których najważniejszą zasadą pozostaje metoda „repetitio mater studiorum”.

Intencją autorów nowej *Podstawy programowej* była zasadnicza zmiana sposobów nauczania historii w polskiej szkole. Dążenie to wynikało z przeświadczenia, że nauczanie tego przedmiotu, mimo rozlicznych deklaracji dezaprobaty dla encyklopedyzmu, obciążone jest wciąż złą tradycją dydaktyczną, która preferuje przede wszystkim uczenie wiadomości, czyli wiedzy encyklopedycznej, odsuwając na plan dalszy kształcenie umiejętności. W tym tradycyjnym sposobie pojmowania lekcji historii króluje niepodzielnie „historia wydarzeniowa”, a najchętniej stosowaną przez nauczycieli metodą lekcyjną bywa wykład. Z kolei sam przedmiot jest coraz częściej postrzegany przez uczniów i ich rodziców, jako bardzo trudny i

mało przydatny w zmieniającym się świecie. W efekcie takiego stanu rzeczy, lekcje historii często są utożsamiane z przepastną wiedzą faktograficzną, docenianą w pełni tylko przez wąskie grono pasjonatów.

Zgodnie z intencją ustawodawcy w zapisach wymagań ogólnych, odnoszących się do historii, na nowo zostały zdefiniowane cele kształcenia tego przedmiotu. Z lektury dokumentu wyraźnie wynika, że głównym celem nauczania historii powinno być kształtowanie u uczniów myślenia historycznego. Ponadto materiał nauczania powinien stwarzać szanse do wyszukiwania i rozpoznawania związków między tym, co minione, a tym, co współczesne.

Autorzy *Podstawy programowej* postanowili przywrócić w szkolnej edukacji historycznej należne miejsce dziejom XX stulecia. Dzieje najnowsze, w dotychczasowej praktyce szkolnej, ulokowane były pod koniec nauczania historii w gimnazjum i podobnie pod koniec cyklu kształcenia w szkole ponadgimnazjalnej. Często zdarzało się, że nie były nauczane w ogóle. Niestety, dotyczyło to w takim samym stopniu obu wskazanych etapów edukacji. Sprzyjał temu – o czym doskonale wie każdy dyrektor gimnazjum czy liceum – zwykle napięty terminarz przygotowań przedegzaminacyjnych. Przeniesienie historii najnowszej do pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej skutecznie przywraca tematykę najnowszą szkolnej edukacji.

Wprowadzona rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego* w poszczególnych typach szkół, przewiduje realizację *historii* w formie odrębnego przedmiotu w gimnazjum oraz w szkole ponadgimnazjalnej w zakresie podstawowym i rozszerzonym. W przypadku szkoły podstawowej i ponadgimnazjalnej przedmiot *Historia i społeczeństwo* obejmuje treści historyczne i społeczne, przy czym historii wyznaczono rolę wiodącą oraz integrującą wszystkie zagadnienia - to ważna informacja dla dyrektora szkoły przy podejmowaniu decyzji dotyczących obsady tego przedmiotu.

I. 2. Liczba godzin lekcyjnych historii na poszczególnych etapach edukacyjnych

Nim przejdziemy do omówienia organizacji lekcji historii na poszczególnych etapach kształcenia, poświęćmy chwilę trzem zestawieniom, obrazującym szkolną edukację historyczną począwszy od klasy IV szkoły podstawowej, a na klasie najwyższej programowo w szkołach ponadgimnazjalnych kończąc.

Wśród nauczycieli historii, na wieść o zmianach programowych w nauczaniu tego przedmiotu, pojawiały się obawy, że w efekcie tych zmian znacząco ulegnie zmniejszeniu liczba lekcji historii na poszczególnych etapach edukacyjnych. Tym tropem podążali też oponenti *Podstawy programowej*. Warto zatem zatrzymać się przy poniższych zestawieniach, tym bardziej, że przedstawione informacje uspokajają zarówno środowisko nauczycielskie, jak i oddalają zarzuty naszych oponentów.

Z dostępnych dokumentów ministerialnych – przede wszystkim z ramowych planów nauczania – wynika, że przydział godzin, przeznaczonych na realizację naszego przedmiotu, nie uległ zmniejszeniu. W poniższej tabeli podajemy obligatoryjną liczbę godzin historii, którą uczeń powinien odbyć na kolejnych etapach edukacyjnych. Należy podkreślić, że każda szkoła w sposób autonomiczny decyduje o rozkładzie godzin w ramach cyklu kształcenia. Warto też dodać, że dyrektor szkoły może zwiększyć liczbę jednostek lekcyjnych przeznaczonych na realizację treści tego przedmiotu, jeśli dysponuje takimi możliwościami i istnieje w jego środowisku zainteresowanie dla takiego rozwiązania organizacyjnego.

Zestawienie. Liczba godzin lekcyjnych historii w tygodniu i ogółem, w cyklach kształcenia kolejnych etapów edukacyjnych

Etap edukacyjny	Przedmiot/ zakres	Liczba godzin w cyklu kształcenia ogółem	Liczba godzin w tygodniu, w cyklu kształcenia
II. Szkoła podstawowa	<i>Historia i społeczeństwo</i>	130	klasa IV, VI – 1 klasa V – 2
III. Gimnazjum	<i>Historia</i>	180	2
IV. Szkoła ponadgimnazjalna	<i>Historia - zakres podstawowy</i>	60	2
IV. Szkoła ponadgimnazjalna	<i>Historia – zakres rozszerzony</i>	240	4
IV. Szkoła ponadgimnazjalna	<i>Historia i społeczeństwo</i>	120	2

Prześledźmy raz jeszcze przydział godzin lekcyjnych historii w cyklach kształcenia kolejnych etapów edukacyjnych:

- w szkole podstawowej, w klasach IV-VI, przewidziano 4 godziny historii w cyklu – tu nie zaszła zmiana;
- w gimnazjum pozostawiono 6 godzin w cyklu - tu też nie zaszła zmiana w liczbie godzin;
- w szkołach ponadgimnazjalnych zawodowych przewidziano 2 godziny historii XX stulecia - w zakresie podstawowym;
- w szkołach ponadgimnazjalnych przygotowujących do egzaminu maturalnego, na realizację kursu podstawowego historii przewidziano łącznie 6 godzin w cyklu kształcenia (2 godziny w klasie pierwszej - historia po 1918 r. w zakresie podstawowym oraz 4 godziny obowiązkowego przedmiotu uzupełniającego

Historia i społeczeństwo w klasach programowo wyższych), czyli o jedną więcej niż dotychczas;

- w szkołach ponadgimnazjalnych przygotowujących do egzaminu maturalnego, na realizację kursu rozszerzonego przewidziano łącznie 10 godzin w cyklu kształcenia (2 godziny w klasie pierwszej - historia po 1918 r. w zakresie podstawowym oraz i 8 godzin w klasach programowo wyższych w historii w zakresie rozszerzonym), czyli o jedną więcej niż dotychczas w klasach humanistycznych.

Proponujemy jeszcze jedno zestawienie ilustrujące przykładowe rozkłady godzin w poszczególnych klasach kolejnych etapów edukacyjnych i przykładowe zakresy tematyczne tych zajęć.

Zestawienie. Historia w poszczególnych klasach kolejnych etapów edukacyjnych

Szkoła	Klasa	Przedmiot/ Zakres	Liczba godzin lekcyjnych w tygodniu	Zakres treści/ przykładowy zakres tematyczny
Szkoła ponadgimnazjalna	3	Historia - zakres rozszerzony licea	4	przygotowanie do egzaminu maturalnego na poziomie rozszerzonym wiek XX wiek XIX
	2		4	przygotowanie do egzaminu maturalnego na poziomie rozszerzonym starożytność, średniowiecze, nowożytność
	3	Historia i społeczeństwo (w klasach 2 i 3 w liceach oraz w odpowiednich klasach techników)	2	przykład – nauczyciel wybrał dwa wątki chronologiczne wiek XX – blok E wiek XIX – blok D
	2		2	przykład – nauczyciel wybrał dwa wątki tematyczne „Wojskowość” – blok 8 „Ojczysty Panteon i ojczyste spory” – blok 9

	1	Historia (od 1918) zakres podstawowy wszystkie typy szkół	2	Wiek XX (od 1918)
Gimnazjum	3	Historia	2	wiek XIX i wiek XX (do 1918)
	2		2	Nowożytność
	1		2	Średniowiecze Starożytność
Szkoła podstawowa	6	Historia i społeczeństwo	1	wiek XIX/wiek XX
	5		2	nowożytność, średniowiecze starożytność
	4		1	propedeutyka wiedzy o społeczeństwie, propedeutyka historii Polski

I. 3. Wymagania ogólne z historii i ich miejsce w edukacji historycznej na wszystkich etapach nauczania

Wymagania ogólne w przypadku każdego z przedmiotów, podobnie rzecz się ma i z historią, zgodnie z intencją autorów dokumentu, stanowią o ciągłości programowej i spójności koncepcji nauczanego przedmiotu. W przypadku każdego przedmiotu, cele kształcenia, czyli wymagania ogólne oraz treści nauczania, czyli wymagania szczegółowe, stanowią jednolitą całość. Struktura opisu przedmiotu ma charakter zhierarchizowany, w którym wymagania ogólne i szczegółowe wzajemnie na siebie oddziałują.

Kierunek pracy nauczyciela historii wyznaczają wymagania ogólne, które są nadrzędne i wymuszają nowe sposoby organizacji lekcji oraz kierunki interpretacji treści nauczania zapisanych w wymaganiach szczegółowych. Na każdym etapie nauczania wymagania ogólne uwzględniają rozwój emocjonalny oraz intelektualny uczniów. *Podstawa programowa* pozwala nauczycielom historii zmierzyć się z różnymi sposobami zorganizowania treści kształcenia. To nauczyciel przecież wybiera, bądź sporządza swój program nauczania i

przedkłada go dyrektorowi szkoły do akceptacji. Analizowany przez nas dokument daje nauczycielowi historii pełne przyzwolenie i zachęca do wypracowania rozmaitych sposobów przedstawiania oraz organizacji treści nauczania.

Podstawa programowa, w zapisach przeznaczonych dla kolejnych etapów kształcenia, kładzie silny nacisk na rozwijanie w edukacji historycznej kompetencji pozwalających uczniom na twórczy i aktywny udział w procesie poznawania przeszłości. Sformułowanie zapisów dokumentu w formie efektów kształcenia, konkretyzuje oczekiwania nie tylko wobec uczniów, ale i wobec nauczycieli. Dyrektorzy szkół nadzorujący pracę swoich zespołów nauczycielskich powinni zwrócić szczególną uwagę na to, czy w ich szkołach, na lekcjach tego przedmiotu, formowane są, wskazane w dokumencie, umiejętności. Ważną rzeczą jest, by na lekcjach historii wiadomości posiadane oraz nabywane przez uczniów były wykorzystywane funkcjonalnie.

Wymagania szczegółowe pomagają tylko w dookreśleniu i konkretyzacji treści nauczania, w tym dopuszczają także możliwe rozwinięcia zakresu treściowego. Nauczyciel zawsze może, w swoim programie historii i na swoich lekcjach, sięgnąć po treści nieobecne w wymaganiach szczegółowych, ale nie może zgubić z pola widzenia strategicznych celów edukacyjnych zawartych w wymaganiach ogólnych. Nazywając to obrazowo, rzecz nie w dodawaniu kolejnych „porcji wiadomości”, ale w konsekwentnym ćwiczeniu umiejętności fundamentalnych dla rozwoju intelektualnego młodego człowieka. Ten kierunek pracy zbliża uczniów do sukcesu podczas egzaminów z historii - gimnazjalnego i maturalnego

Dyrektorzy gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, podobnie jak nauczyciele tego przedmiotu, analizując wymagania ogólne i szczegółowe, poznają standardy egzaminacyjne. Z tych zapisów wyprowadzone będą zakresy umiejętnościowe i tematyczne przyszłego egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej z historii (od roku szkolnego 2011/2012) i przyszłego egzaminu maturalnego na poziomie rozszerzonym z historii (od roku szkolnego 2014/2015).

Nie wyobrażamy sobie sytuacji, by nauczyciel historii w gimnazjum nie znał zapisów podstawy programowej tego przedmiotu w szkole podstawowej. Z kolei nauczyciel szkoły ponadgimnazjalnej nie powinien funkcjonować w przeświadczeniu, że kontakt jego uczniów z historią rozpoczyna się dopiero na tym etapie kształcenia. Nauczyciel szkoły ponadgimnazjalnej powinien równie dobrze, jak własną, znać podstawę programową wcześniejszych etapów kształcenia. W codziennej pracy szkolnej należałoby zadbać, by wszyscy nauczyciele tego przedmiotu, niezależnie od typu szkoły, znali całą podstawę i wymagania dla kolejnych etapów edukacyjnych.

Warto raz jeszcze z *Podstawy programowej* wydobyć i zestawić ze sobą sformułowania wymagań ogólnych – co poniżej proponujemy. Dla historii, wyróżniono trzy zasadnicze

„obszary” wymagań ogólnych, kładąc nacisk na ich konsekwentne rozwijanie w kolejnych etapach edukacji, są to:

1. chronologia historyczna;
2. analiza i interpretacja historyczna;
3. tworzenie narracji historycznej.

Zapisane w ten sposób wymagania ogólne, dotyczące trzech obszarów umiejętności, wpisują się w zestaw kompetencji kluczowych, których formowanie ma przygotować młodego człowieka do życia we współczesnym świecie. Poniższe tabelaryczne zestawienie wskazanych trzech obszarów wymagań ogólnych obrazuje oczekiwany przyrost umiejętności uczniowskich podczas kolejnych lat nauki szkolnej.

Historia. Wymagania ogólne. Chronologia historyczna

Etap edukacyjny	Wymagania ogólne 1. Chronologia historyczna
II. Szkoła podstawowa klasy 4-6	Uczeń posługuje się podstawowymi określeniami czasu historycznego: okres p.n.e., n.e., tysiąclecie, wiek, rok; przyporządkowuje fakty historyczne datom; oblicza upływ czasu między wydarzeniami historycznymi i umieszcza je na linii chronologicznej; dostrzega związki teraźniejszości z przeszłością.
III. Gimnazjum	Uczeń sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki poprzedzania, równoczesności i następstwa; dostrzega zmiany w życiu społecznym oraz ciągłość w rozwoju kulturowym i cywilizacyjnym.
IV. Szkoła ponadgimnazjalna zakres podstawowy wszystkie typy szkół	Uczeń porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych.
IV. Szkoła ponadgimnazjalna zakres rozszerzony licea	Uczeń porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych.

Historia. Wymagania ogólne. Analiza i interpretacja historyczna

Etap edukacyjny	Wymagania ogólne
	2. Analiza i interpretacja historyczna
II. Szkoła podstawowa klasy 4-6	Uczeń odpowiada na proste pytania postawione do tekstu źródłowego, planu, mapy, ilustracji; pozyskuje informacje z różnych źródeł oraz selekcjonuje je i porządkuje; stawia pytania dotyczące przyczyn i skutków analizowanych wydarzeń historycznych i współczesnych.
III. Gimnazjum	Uczeń wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski; dostrzega w narracji historycznej warstwę informacyjną, wyjaśniającą i oceniającą; wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń, zjawisk i procesów historycznych; wyjaśnia znaczenie poznawania przeszłości dla rozumienia świata współczesnego.
IV. Szkoła ponadgimnazjalna zakres podstawowy wszystkie typy szkół	Uczeń analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epoki i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; rozpoznaje rodzaje źródeł; ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; dostrzega wielość perspektyw badawczych oraz wielorakie interpretacje historii i ich przyczyny.
IV. Szkoła ponadgimnazjalna zakres rozszerzony licea	Uczeń analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epok i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; rozpoznaje rodzaje źródeł; ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; dostrzega wielość perspektyw badawczych oraz wielorakie interpretacje historii i ich przyczyny.

Historia. Wymagania ogólne. Tworzenie narracji historycznej

Etap edukacyjny	Wymagania ogólne
	3. Tworzenie narracji historycznej
II. Szkoła podstawowa klasy 4-6	Uczeń tworzy krótką wypowiedź o postaci i wydarzeniu historycznym, posługując się poznanymi pojęciami; przedstawia własne stanowisko i próbuje je uzasadnić.
III.	Uczeń tworzy narrację historyczną integrując informacje pozy-

Gimnazjum	skane z różnych źródeł; tworzy krótkie wypowiedzi: plan, notatkę, rozprawkę, prezentację; przedstawia argumenty uzasadniające własne stanowisko.
IV. Szkoła ponadgimnazjalna zakres podstawowy wszystkie typy szkół	Uczeń tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym lub problemowym; dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje pozyskane informacje z różnych źródeł wiedzy.
IV. Szkoła ponadgimnazjalna zakres rozszerzony licea	Uczeń tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym lub problemowym; dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje pozyskane informacje z różnych źródeł wiedzy.

Posłużmy się jeszcze jednym przykładem, by zobrazować istotę dokonanych zmian i zasadniczą różnicę między nową *Podstawą programową*, a poprzednio obowiązującą tzw. starą podstawą. Tym razem odwołamy się do jednego, wybranego tematu z historii: *Polskie powstania narodowe i walka o niepodległość w XIX w.*

Oceńmy funkcjonalność dotychczasowych zapisów tzw. starej podstawy programowej. W przypadku wybranego przez nas tematu stanowiły one taką oto podpowiedź dla nauczyciela historii. Zobaczmy, czego miał uczyć, czego miał nauczyć i co osiągnąć w pracy z uczniami:

- w szkole podstawowej - *Formy walki o niepodległość Polski*;
- w gimnazjum - *Losy i postawy Polaków w warunkach braku niepodległości: powstania narodowe, koncepcje pracy organicznej, losy Polaków na emigracji*;
- w liceum, w zakresie podstawowym - *Państwo polskie i przemiany jego form*;
- w liceum, w zakresie rozszerzonym - *Spółczesność polskie bez własnego państwa*.

Poddamy ten sam temat: *Polskie powstania narodowe i walka o niepodległość w XIX w.* oglądowi z perspektywy zapisów nowej *Podstawy programowej*. Zasadnicza zmiana dotyczy przecież nie innych sformułowań, ale przede wszystkim konsekwentnego dążenia do przyrostu uczniowskich umiejętności i wiedzy, a nie tylko wiadomości. Cytowane zapisy uświadamiają nam również nadrzędną ideę tego dokumentu, gdyż odsłaniają silnie wyartykułowane dążenie do ciągłości programowej i spójności całej koncepcji nauczanego przedmiotu. Zobaczmy, jaką podpowiedź dydaktyczną dla nauczyciela, ale również dla autora podręcznika i dla rzeczoznawcy oceniającego podręcznik, wreszcie dla autora zadań egzaminacyjnych stanowią obecne zapisy *Podstawy programowej*. Nauczyciel historii w jednoznaczny

i czytelny sposób jest poinformowany o tym, czego ma uczyć, czego ma nauczyć i co osiągnąć w pracy z uczniami:

- w szkole podstawowej, uczeń: **umiejscawia w czasie powstanie listopadowe i powstanie styczniowe; wymienia cele walki powstańców oraz przykłady represji zastosowanych wobec społeczeństwa po przegranych powstaniach;**
- w gimnazjum, uczeń: **sytuuje w czasie i w przestrzeni powstanie listopadowe i powstanie styczniowe; przedstawia przyczyny oraz porównuje przebieg i charakter powstań narodowych; rozróżnia bezpośrednie i długofalowe następstwa powstańczych ruchów narodowych;**
- w liceum, w zakresie podstawowym, przedmiot *Historia i społeczeństwo*, uczeń: **charakteryzuje i ocenia polityczne koncepcje nurtu insurekcyjnego oraz nurtu realizmu politycznego;**
- w liceum, w zakresie rozszerzonym, uczeń: **charakteryzuje i porównuje cele oraz metody polityki zaborców wobec społeczeństwa polskiego w okresie niewoli narodowej; rozpoznaje działania społeczeństwa sprzyjające rozwojowi tożsamości narodowej; wyjaśnia przyczyny, charakter i skutki powstań narodowych; prezentuje oceny polskiej historiografii dotyczące powstań narodowych.**

Historia i społeczeństwo w szkole podstawowej – klasy IV-VI

II. Jakie zmiany przyniosła nowa Podstawa programowa w zakresie nauczania historii w szkole podstawowej i jaki to będzie miało wpływ na edukację historyczną w gimnazjum?

- 1. Jaką rolę na lekcjach przedmiotu *Historia i społeczeństwo* spełniają wymagania ogólne?**
- 2. Czy nauczanie historii w szkole podstawowej to nadal tylko „obrazki z przeszłości”?**
- 3. Ile godzin lekcyjnych należy przeznaczyć dla przedmiotu *Historia i społeczeństwo*?**

II. 1. Wymagania ogólne podstawą każdej lekcji przedmiotu *Historia i społeczeństwo*

Podstawa programowa przedmiotu *Historia i społeczeństwo* w szkole podstawowej obejmuje w istocie wymagania ogólne i szczegółowe, również treści kształcenia, dwóch przedmiotów - historii i wiedzy o społeczeństwie. Zgodnie z przyjętym założeniem uprzywilejowane miejsce w nowej podstawie wyznaczono treściom historycznym (analiza zapisów wskazuje, że stanowią one aż 2/3 treści nauczania). W konsekwencji wzmocniono rolę histo-

rii w przekazywaniu tradycyjnych wzorów osobowych, i co niezwykle ważne - formowanych w tej grupie wiekowej, w odniesieniu do wartości narodowych i państwowych.

W tym kontekście treści związane z wiedzą o społeczeństwie powinny być postrzegane, jako znaczące poszerzenie i uzupełnienie treści historycznych, pozwalające na tworzenie podstaw tożsamości obywatelskiej i kultywowanie tych wszystkich wartości, na których opierają się współczesne społeczeństwa demokratyczne. W edukacji historycznej i obywatelskiej, na tym etapie kształcenia, istotną rolę przywiązujemy do tworzenia powiązań między przeszłością a teraźniejszością. Wynika to z powszechnego we współczesnej dydaktyce stanowiska, że oba wymiary: historyczny i społeczny - powinny być postrzegane, jako nawzajem uzupełniające się i tym samym sprzyjające właściwemu odczytywaniu kodu kulturowego przeszłości w kontekście współczesnych zmian społecznych i cywilizacyjnych.

Nauczanie przedmiotu *Historia i społeczeństwo* w szkole podstawowej jest przygotowaniem do systematycznego kursu zarówno historii, jak i przedmiotu wiedza o społeczeństwie, w gimnazjum. Pragniemy rozbudzić w uczniach ciekawość wynikającą z poznawania przeszłości i z odkrywania złożoności współczesnego życia społecznego. Dokonany przez autorów *Podstawy programowej* dobór treści kształcenia wynika z przyjętych dla II etapu edukacyjnego celów kształcenia i wychowania. Warto również zwrócić uwagę, że wykorzystywane przy formułowaniu wymagań szczegółowych czasowniki wyraźnie określają zasób najistotniejszych umiejętności dla kształcenia na tym etapie edukacyjnym.

Podstawowe umiejętności intelektualne zostały należycie wyeksponowane w wymaganiach ogólnych przedmiotu *Historia i społeczeństwo*. Oczekujemy, że w szkole podstawowej, na lekcjach tego przedmiotu, uczniowie poznają podstawy chronologii i związane z tym umiejętności, przy czym nacisk położono na dostrzeganie relacji pomiędzy przeszłością a współczesnością. W zakresie umiejętności związanych z korzystaniem z różnych źródeł informacji przywiązujemy szczególną wagę do umiejętności dokonywania selekcji informacji oraz podejmowania przez uczniów prób oceny ich przydatności do rozwiązywania rozmaitych zadań. Na lekcjach historii w szkole podstawowej nie mogą zniknąć z pola widzenia umiejętności poprawnego stosowania pojęć historycznych używanych do opisywania i wyjaśniania wydarzeń historycznych. Na tym etapie edukacji uczniowie nie tylko zaczynają stosować pojęcia historyczne opisujące i wyjaśniające wydarzenia, ale również uczą się tworzenia narracji historycznej, używając pojęć odnoszących się do czasu, przestrzeni, ciągłości i zmiany. Od uczniów tej grupy wiekowej oczekujemy już stawiania pytań różnorodnym materiałom historycznym oraz formułowania własnego stanowiska.

Oczekiwania związane z uczestnictwem w życiu społecznym zostały należycie wyeksponowane w wymaganiach ogólnych przedmiotu *Historia i społeczeństwo*. W zakresie realizacji celów wychowawczych, na lekcjach przedmiotu *Historia i społeczeństwo*, pozostaje niezmiennie ważną problematyka związana z tożsamością. Stąd uznajemy za niezbędne

stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju samoidentyfikacji uczniów, i tej związanej z rozwijaniem poczucia przynależności do grupy rodzinnej, społeczności lokalnej, grupy etnicznej, narodu, państwa, i tej ułatwiającej identyfikację ze społecznością europejską oraz z różnymi wyzwaniami, przed którymi staje ludzkość. Każda lekcja *Historii i społeczeństwa*, na tym wstępnym etapie poznawania przeszłości i współczesnego życia społecznego, powinna budować i umacniać przekonanie uczniów o sensie i potrzebie podejmowania aktywności społecznej i publicznej.

II. 2. Historia w szkole podstawowej to już nie tylko „obrazki z przeszłości”

Nie należy traktować kursu *Historii i społeczeństwa*, jako przypadkowego „zestawu obrazków z przeszłości”. Przedmiot ma charakter propedeutyczny i stanowi wprowadzenie do systematycznego kursu historii i wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum. Wskazuje na to zadeklarowana w *Podstawie programowej* uprzywilejowana pozycja historii w szkole podstawowej, co zobowiązuje do uwzględnienia właściwych proporcji pomiędzy treściami historycznymi i społecznymi. Po drugie wskazuje na to zalecane w realizacji treści historycznych podejście chronologiczne. Wynika ono z utrwalonego w dydaktyce tego przedmiotu poglądu, że istnieje ścisła relacja pomiędzy myśleniem w kategoriach chronologicznych a sprawnością intelektualną w zakresie pozostałych, oczekiwanych od uczniów, umiejętności historycznych. W szkole podstawowej dopuszcza się w nauczaniu treści historycznych metodę regresywną, gdy punktem wyjścia do rozważań z uczniami staje się współczesność. Nie zmienia to jednak poglądu na temat wagi chronologii w edukacji przewidzianej dla tej grupy wiekowej. Warto zatem zwrócić uwagę nauczycieli tego przedmiotu na generalne założenie, że w realizacji treści historycznych bezwzględnie zalecane jest ujęcie chronologiczne, podobnie jak w gimnazjum i w pierwszej klasie ponadgimnazjalnej. Ujęcia odchodzące od chronologii, problemowe lub problemowo-chronologiczne możliwe są do stosowania w starszych klasach szkoły ponadgimnazjalnej.

Podział na treści historyczne i społeczne w *Podstawie programowej* ma charakter umowny i dopuszcza możliwość zmierzenia się z różnymi sposobami konceptualizacji treści kształcenia. Problematyka z zakresu wiedzy o społeczeństwie zawarta została w siedmiu jednostkach tematycznych, odnoszących się do różnorodnych kręgów życia społecznego człowieka: rodziny, szkoły, społeczności lokalnej i regionalnej, społeczności narodowej, europejskiej i światowej. Niezwykle ważne jest zagadnienie „małej Ojczyzny”, dla którego realizacji, na tym etapie edukacyjnym, należy stworzyć dogodne warunki. Problematyka lokalna stanowi doskonałą inspirację do integrowania w nauczaniu treści historycznych i społecznych.

Autorzy *Podstawy programowej* na pierwszy plan wysunęli historię ojczystą. Proponowana tematyka obejmuje rozległy zakres czasowy, od założenia państwa polskiego do czasów współczesnych. W dobranej tematyce zajęć nie dominuje historia polityczna.

Uwzględniono znacząco problematykę z zakresu historii kultury i naukę oraz historii społeczno-gospodarczej.

II. 3. Liczba godzin lekcyjnych przedmiotu *Historia i społeczeństwo*

W dotychczasowej praktyce rozkładu godzin lekcyjnych historii w szkole podstawowej zwykle pozostawiano jedną lekcję tego przedmiotu w klasie czwartej, z reguły dwie godziny przeznaczano na edukację historyczną w klasie piątej, a w klasie szóstej powracano do jednej godziny. Nic nie stoi na przeszkodzie by ten model powtarzać. Z punktu widzenia celów kształcenia w zakresie treści historycznych i społecznych ważne jest umieszczenie tego przedmiotu w każdej z kolejnych klas II etapu edukacyjnego. Na pewno nie ma uzasadnienia dla rozbudowy nauczania przedmiotu w klasie czwartej. Można natomiast rozważyć pozostawienie w klasie piątej jednej godziny i przesunięcie treści XIX-wiecznych i XX-wiecznych do klasy szóstej wraz z dwiema godzinami przeznaczonymi na realizację przedmiotu. Liczni zwolennicy umieszczania punktu ciężkości edukacji historycznej w klasie piątej mogą korzystać ze sprawdzonego rozwiązania, które sugerują również, dostępne na stronie internetowej MEN, przykładowe ramowe plany nauczania.

Historia w gimnazjum

III. Jakie zmiany wniosła nowa *Podstawa programowa* do nauczania historii w gimnazjum i jaki to będzie miało wpływ na edukację historyczną uczniów szkół ponadgimnazjalnych?

- 1. Dlaczego wymagania ogólne w zakresie historii nadal są tak ważne w organizowaniu procesu dydaktycznego i jakie wyzwania przed edukacją historyczną na III etapie kształcenia stawia egzamin gimnazjalny z historii?**
- 2. Dlaczego nauczanie historii w gimnazjum kończy się na 1918 r. i jakie były racje przemawiające za przeniesieniem historii najnowszej do pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej?**
- 3. Ile godzin lekcyjnych historii przewidziano w gimnazjum i co można zaoferować wszystkim gimnazjalistom zainteresowanym historią najnowszą?**

III. 1. Kształcenie umiejętności złożonych zapisanych w wymaganiach ogólnych i przygotowanie uczniów do egzaminu gimnazjalnego z historii

Autorzy nowej *Podstawy programowej* wyraźnie podkreślają, że ich zamiarem było wzmocnienie roli edukacji historycznej na poziomie gimnazjum. Służyć temu ma nowa formuła egzaminu gimnazjalnego i wyodrębnienie w nim osobno ocenianego bloku zadań z historii i wiedzy o społeczeństwie. Jest to spełnienie oczekiwań wielu nauczycieli gimnazjalnych,

którzy niejednokrotnie - od lat, deklarowali niezadowolenie z obecnego miejsca tego przedmiotu w arkuszach egzaminacyjnych części humanistycznej egzaminu gimnazjalnego. Historycy pracujący w gimnazjach zwracali również uwagę na fakt, iż dotychczasowa praktyka odbierała dużej grupie uczniów motywację do poznawania przeszłości. O wyniku końcowym egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej rozstrzygały zwykle oceny z zadań sprawdzających kompetencje w zakresie języka polskiego.

W gimnazjalnym kursie historii autorzy *Podstawy programowej* zmniejszyli znacząco zakres treści merytorycznych, obowiązujących dotychczas na tym etapie kształcenia. Co ważne, pozostawili jednocześnie obecny wymiar godzin lekcyjnych przeznaczonych na realizację trzyletniego cyklu nauczania. Dzięki temu gimnazjalni nauczyciele historii mogą pracować w spokojniejszym i wolniejszym niż dotąd tempie, znajdując miejsce i czas na indywidualizację nauczania.

Nasz przedmiot w gimnazjum ma już charakter systematycznego kursu historii Polski i powszechnej. Treści kształcenia historycznego obejmują w ujęciu chronologicznym najważniejsze problemy polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe do 1918 r. *Podstawa programowa* zachęca nauczycieli do szerokiego korzystania z różnorodnych źródeł informacji historycznych, a w szczególności tych, które odnoszą się do historii ojczystej i dziejów własnej miejscowości czy regionu. Zachęca także do skierowania uwagi uczniów w stronę historii społeczno-gospodarczej, historii kultury i dziejów codzienności w różnych epokach.

W gimnazjum nauczyciele historii mają pełną gwarancję, zapisaną w ministerialnych dokumentach, autonomii w zakresie wyboru i budowy programu nauczania. Zapisy *Podstawy programowej* nie ograniczają ich, ani w doborze metod pracy, ani w rozszerzeniu treści nauczania. Dokonany wybór oraz układ treści powinny zostać jednak podporządkowane zakładanym osiągnięciom uczniów opisanym w wymaganiach ogólnych i szczegółowych dokumentu. Nie można przecież z pola widzenia tracić egzaminu gimnazjalnego. Zalecane jest też, by każdy nauczyciel, po wnikliwej lekturze *Podstawy programowej*, sporządził własny plan pracy, uwzględniający potrzeby oraz możliwości konkretnego zespołu uczniowskiego. W wewnątrzszkolnym systemie oceniania mogą znaleźć się również wymagania nieuwzględnione w podstawie programowej.

Na etapie edukacji gimnazjalnej należy jednak unikać przesadnego rozbudowywania treści. Warto natomiast jak najwięcej czasu poświęcić na kształcenie umiejętności krytycznej analizy różnego typu źródeł: tradycyjnych tekstowych, ikonograficznych, kartograficznych oraz tam gdzie istnieje taka możliwość, warunkowana tematyką - genealogicznych czy statystycznych. Źródłem może być wszystko, co pozwala historykowi czerpać informacje o przeszłości. Dydaktyczno-wychowawcze walory źródeł historycznych są nie do przecenienia.

Nowa *Podstawa programowa*, zachęca do nauczania historii poprzez źródła. Ukierunkowuje codzienną praktykę lekcyjną na wykorzystywanie różnorodnych typów źródeł in-

formacji historycznej. Młode pokolenie, które jest otwarte na kontakt z taką różnorodnością informacji i ma dostęp na co dzień do technologii informatycznych, tym bardziej doceni kontakt z różnorodnymi źródłami informacji na lekcjach historii. W tym wydaniu lekcje historii to nauka sztuki krytycznego myślenia, a informacje o przeszłości będą skutecznie pozyskiwane podczas krytycznego rozbioru różnorodnych materiałów i źródeł informacji. Nauczycielom historii powinno również zależeć na tym, by umiejętność krytycznego korzystania z rozrastających się wciąż zasobów informacji, umiejętność doboru argumentacji w prowadzonej dyskusji, czy po prostu umiejętność podejmowania polemiki, stawały się wśród naszych uczniów powszechne. To nasz wkład w formowanie nowoczesnego społeczeństwa ludzi myślących.

Autorzy *Podstawy programowej*, już na etapie edukacji gimnazjalnej, zdecydowanie zachęcają do analizy i interpretacji źródeł. Gimnazjalista nie tylko powinien odpowiadać na proste pytania do tekstu źródłowego, planu, mapy, ilustracji oraz pozyskiwać informacje z różnych źródeł, a następnie selekcjonować je i porządkować, ale powinien też wyszukiwać oraz porównywać informacje pozyskane z różnych źródeł, formułować wnioski, dostrzegać w narracji historycznej warstwę informacyjną i oceniającą, wyjaśniać związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń, zjawisk i procesów historycznych, i wreszcie wyjaśniać znaczenie poznawanej przeszłości dla rozumienia świata współczesnego.

Ćwiczenie powyższych kompetencji, zgodnie z literą i duchem zapisów wymagań ogólnych, powinno odbywać się na każdej niemal lekcji - niezależnie od omawianego tematu. Nauczanie historii jest dążeniem do szukania wyjaśnień. Uczniowie powinni rozumieć, czym jest historia i co robią historycy. Uczniowie powinni rozumieć, czym są źródła historyczne oraz rozpoznawać ich znaczenie dla tworzenia obrazu rzeczywistości. Źródła historyczne są pomocne w kształtowaniu takich kategorii historycznych jak: ciągłość, zmiana, postęp, regres, proces dziejowy. Praca ze źródłem historycznym służy samodzielnemu myśleniu i rozwijaniu u uczniów umiejętności złożonych: krytycznego korzystania ze źródeł z uwzględnieniem ich historycznego kontekstu; analizie i interpretacji danych; odróżnianiu faktów od ocen; dostrzeganiu powiązań przyczynowo-skutkowych, formowaniu sądów.

Informator gimnazjalny CKE (2010) - znany już dyrektorom szkół i nauczycielom historii, zamieszczony na stronie internetowej CKE, dostarcza przykładowych zadań z historii, które przede wszystkim sprawdzają umiejętności złożone. Opanowanie umiejętności złożonych pozwala uczniom stosować pojęcia historyczne, przetwarzać posiadane informacje, a w dalszej kolejności prowadzi do zgłębiania lub też współtworzenia wiedzy. Wiedzy rozumianej, jako połączenie wiadomości i umiejętności zarówno prostych, jak i złożonych. Warto zauważyć, że w sformułowaniu wymagań szczegółowych nowej *Podstawy programowej* nie pojawiają się wymagania odnoszące się wprost do wiadomości, to znaczy czasowniki: *zna, rozumie, wie*. O wiele częściej znajdziemy w zapisach dokumentu czasownikami operacyjne takie jak: *wyjaśnia, porównuje, charakteryzuje, rozpoznaje, wskazuje cechy charakterystycz-*

ne, ocenia dokonania, przedstawia przyczyny i porównuje przebieg, dostrzega podobieństwa i różnice itd. Wśród wymagań szczegółowych pojawiają się zatem umiejętności złożone. Zwykle jest to ciąg rozumowania prowadzący do rozwiązania postawionego problemu, z użyciem wielu umiejętności prostych.

W *Informatorze gimnazjalnym CKE*, ogłoszonym w sierpniu 2010, przedstawiono przykłady różnorodnych zadań, z którymi gimnazjalista może zetknąć się na egzaminie. Odciągają one formą od tradycyjnych zadań, tych dotychczas wykorzystywanych w arkuszu humanistycznym egzaminu gimnazjalnego. Przede wszystkim są to zadania zamknięte, wymagające w każdym przypadku wyboru jednej prawidłowej odpowiedzi. Wszystkie elementy konstrukcyjne zadań odnoszą się do treści objętych podstawą programową. Zadania w *Informatorze gimnazjalnym* opatrzone zostały „metryczkami”, wskazującymi konkretne zapisy *Podstawy programowej* (wymagania ogólne i szczegółowe), do których odnosi się każde z zadań.

Egzamin na zakończenie trzyletniego cyklu winien sprawdzać, czy i na ile udało się osiągnąć cele zapisane w *Podstawie programowej*. W kolejnych klasach gimnazjum uczniowie poznają historię ojczystą i historię powszechną do 1918 r. Tym samym tylko te treści omawiane w gimnazjum – a więc historia do 1918 r. – będą objęte powszechnym egzaminem pogimnazjalnym.

Dziś jeszcze nie do końca zdajemy sobie sprawę z tego, jak znacząco ten egzamin wpłynie na stan wiedzy historycznej i umiejętności gimnazjalistów. Jego wyniki dostarczą rozległej wiedzy na temat efektywności kształcenia zakresie historii. Będą one wnikliwie analizowane przez środowiska naukowe prowadzące badania edukacyjne. Będą przede wszystkim interesujące - i to w takim samym stopniu - dla nauczycieli gimnazjów oraz dla nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych. Jedno jest pewne, powszechny egzamin pogimnazjalny z historii wpłynie znacząco na stan edukacji historycznej w Polsce i dalszą edukację w zakresie tego przedmiotu w szkołach ponadgimnazjalnych.

III. 2. Historia do 1918 r. – przyczyny przeniesienia historii najnowszej do pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej

Przypomnijmy raz jeszcze powody przeniesienia historii najnowszej do pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej. Wszyscy wiemy, że znajomość historii najnowszej wśród uczniów i absolwentów szkół ponadgimnazjalnych nie jest zadowalająca. Jednym z powodów tego niepokojącego zjawiska jest dotychczasowa koncepcja, zresztą wadliwa, nauczania naszego przedmiotu. Zarówno w szkole podstawowej, jak i w gimnazjum, a potem w liceum, zatem trzykrotnie, podejmowano próbę omówienia całego kursu historii - od starożytnego Egiptu poczynając, a na wydarzeniach lat 1989-1991 kończąc. Praktyka wyglądała żałośnie. Na omówienie ostatniego półwiecza, w typowej trzeciej klasie gimnazjum i w rów-

nie typowej trzeciej klasie liceum, brakowało zazwyczaj czasu. Autorzy podstawy postanowili to zmienić tak, by nie powtarzać w liceum tego, czego uczono w gimnazjum. **W istocie przyjęto założenie, że dziejów do 1918 r. będziemy uczyć w gimnazjum, a historii po 1918 r. w liceum. Dotyczy to wszystkich typów szkół ponadgimnazjalnych – także szkół zawodowych.**

Do niedawna w gimnazjach niewielu nauczycielom udawało się efektywnie uczyć o drugiej połowie XX stulecia. Uczniowie trzecich klasach gimnazjalnych byli pochłonięci, zwykle już od połowy roku szkolnego, przygotowaniem do egzaminu gimnazjalnego, który w praktyce nie obejmował historii. Od pierwszego egzaminu gimnazjalnego w 2002 r. w arkuszach części humanistycznej występowały tylko pewne elementy historii, sprowadzonej najczęściej do czytania zamieszczonego tekstu ze zrozumieniem. Nie stwarzało to żadnego dopingu w realizacji materiału dotyczącego XX stulecia. Z kolei w szkołach ponadgimnazjalnych – najczęściej liceach - w związku z szaleństwem sezonu przedmaturalnego nauczanie XX stulecia (szczególnie po 1945 r.) odbywało się „po łebkach”, w gonitwie, w pośpiechu, byle zaliczyć i byle wpisać temat do dziennika. Dużo na ten temat mieliby do powiedzenia doradcy metodyczni zajmujący się historią. Z ich opinii wynikało, że w wielu przypadkach nauczaniem historii XX stulecia obejmowano wyłącznie grupy fakultatywne, przygotowujące się do matury z historii, podczas gdy pozostali uczniowie klas maturalnych oddawali się przygotowaniom do egzaminów z wybranych przez siebie przedmiotów. Bywało i tak, że lekcje historii dla wszystkich uczniów ograniczano w drugim semestrze albo i w całej ostatniej klasie licealnej do jednej godziny lekcyjnej w tygodniu.

Od roku szkolnego 2012/2013 będzie inaczej - nowa *Podstawa programowa* stwarza, być może po raz pierwszy od wielu lat, okazję do rozmowy o XX wieku z całym rocznikiem. Odbywać się to będzie, niezależnie od typu szkoły, w uporządkowanej formie i w warunkach wolnych od niezdrowego pośpiechu wywołwanego zbliżającym się końcem zajęć szkolnych. Nowa *Podstawa programowa* umożliwi nauczycielom historii, też po raz pierwszy, szansę na omówienie, pełnego i usystematyzowanego kursu historii ojczystej. Dodajmy, że tym samym, kurs historii najnowszej omawianej w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej, wyprzedza zajęcia z literatury XX stulecia, odbywane zazwyczaj w starszych klasach szkoły ponadgimnazjalnej. Wreszcie tak pomyślany kurs historii najnowszej pozwala na pełną korelację historii ostatniego stulecia z wiedzą o społeczeństwie, tą już zdobytą w gimnazjum i tą zdobywaną równolegle w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej.

W Polsce nauczanie historii pełniło zawsze szczególną rolę. Wiedzę historyczną uznaje się za spoiwo narodowej i cywilizacyjno-kulturowej wspólnoty, co wywołuje bardzo wysokie oczekiwania wobec osób i instytucji, biorących udział w tworzeniu i realizacji koncepcji szkolnej edukacji historycznej. Historia - w odczuciu powszechnym - powinna nie tylko zaznajamiać z minionym dziedzictwem, ale również powinna kształtować postawy – wpro-

wadzać uczniów w ogólnoludzki system wartości; wpajać wartości związane z tradycją, zwłaszcza ojczystą; umacniać przywiązanie do idei wolności i tolerancji; przygotowywać uczniów do uczestnictwa w życiu publicznym; pomagając im zarazem lepiej zrozumieć otaczający świat i mechanizmy życia społecznego. Autorzy *Podstawy programowej* są przekonani, że umieszczenie kursu historii ojczystej XX wieku w pierwszej klasie ponadgimnazjalnej pozwoli podtrzymać więź międzypokoleniową i przygotuje uczniów do dyskursu publicznego obejmującego historyczne doświadczenia ostatnich czterech pokoleń Polaków.

Nadmieńmy też, że przeniesienie historii najnowszej do klasy pierwszej szkoły ponadgimnazjalnej jest realizacją szerszej koncepcji, obejmującej przesunięcie znacznych partii materiału, nauczanych do niedawna w gimnazjum. Dotyczy to wszystkich przedmiotów ogólnokształcących. W ten sposób realizację materiału edukacyjnego obejmującego zakres podstawowy ze wszystkich przedmiotów, który był realizowany w całości w gimnazjum, rozłożono, zgodnie z zapisami *Podstawy programowej*, na 4 lata – trzyletnie gimnazjum i pierwszą klasę szkoły ponadgimnazjalnej.

III. 3. Liczba godzin lekcyjnych historii w gimnazjum i możliwości zaspokajania zainteresowań historią najnowszą na tym etapie edukacyjnym

Z punktu widzenia realizacji celów kształcenia w zakresie historii zrozumiałe jest umieszczenie dwóch godzin lekcyjnych tego przedmiotu w każdej z kolejnych klas cyklu. Ten przydział godzin jest oczywisty, gdyż gwarantuje regularność zajęć i właściwe tempo realizacji programu. Propozycja takiego rozkładu godzin lekcyjnych znajduje się również na stronach MEN w dostępnych, przykładowych, ramowych planach nauczania.

Sprawą wartą rozważenia pozostaje stworzenie możliwości edukacyjnych dla uczniów zainteresowanych problematyką XX-wieczną i wyjście naprzeciw zainteresowaniom własnym dużej grupie nauczycieli historii.

Wielu nauczycieli historii w gimnazjach odczuwa obecnie dyskomfort w związku z przesunięciem interesującej skądinąd problematyki ostatniego stulecia do klasy pierwszej szkoły ponadgimnazjalnej. Wielu z nich odbyło dodatkowe studia podyplomowe w zakresie tematyki społeczno-historycznej XX w., a teraz kurs obowiązkowy historii w gimnazjum będą kończyć na odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. Liczni spośród nich są po prostu pasjonatami tego okresu, a nadto regionalistami, i dotychczas skutecznie przyciągali gimnazjalistów własną pasją badawczą i zainteresowaniami. Znane są też postulaty środowisk pielęgnujących pamięć o Holokauście, podnoszone w dyskusji na temat *Podstawy programowej*, które w ciągu ostatnich lat zainteresowały własnymi programami edukacyjnymi znaczną część gimnazjalnych historyków. Dla tematyki związanej z Holokaustem znalazło się rozwiązanie w zapisach *Podstawy programowej* wiedzy o społeczeństwie.

Te argumenty i postulaty zgłaszane autorom *Podstawy programowej* zachęcają dyrektorów gimnazjów do rozważenia wraz z organami prowadzącymi szkoły wszystkich dostępnych możliwości, by niezależnie od przyjętego kursu przedmiotu, nie gubić z pola widzenia, w procesie wychowawczym szkoły, tak ważnej tematyki historii najnowszej. Tematyki, którą tak łatwo powiązać z historią lokalną czy dziejami regionu.

Na pewno w każdym gimnazjum, w jego szkolnych programach wychowawczych, w planowanych uroczystościach szkolnych, podobnie w programach godzin wychowawczych znajdzie się - jak zwykle - miejsce dla rocznic i tematów z historii najnowszej, ważnych z punktu widzenia życia społecznego i narodowego. Nie mamy, co do tego wątpliwości. Biuro Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej, świadome tych zmian, ze swej strony na pewno żywo zareaguje, oferując gimnazjom różnorodne formy edukacyjne i upamiętniające wydarzenia z ojczyściej historii najnowszej. Należy oczekiwać, że podobnie postąpią liczne instytucje naukowe i kulturalne, muzea i towarzystwa naukowe, Kościoły i związki wyznaniowe. Niezależnie od wymienionych przykładów działań warto wspierać na gruncie własnego gimnazjum każdą nauczycielską inicjatywę zmierzającą do zorganizowania dodatkowych form edukacyjnych poświęconych najnowszej historii Polski, w tym lokalnej, czy regionalnej. Odkładanie spotkania z ojczystą historią najnowszą do czasu przekroczenia murów szkoły ponadgimnazjalnej byłoby czymś nienaturalnym i niewychowawczym.

Edukacja historyczna w szkołach ponadgimnazjalnych

IV. Jakie zmiany przynosi nowa *Podstawa programowa* w zakresie nauczania historii w szkołach ponadgimnazjalnych? Co oferuje wszystkim uczniom klas pierwszych, a jakie możliwości poszerzania edukacji historycznej stwarza uczniom wyższych klas szkół ponadgimnazjalnych?

- 1. Jak należy zorganizować lekcje *historii* w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej, co oznacza nauczanie tego przedmiotu w zakresie podstawowym i jakie korzyści przyniesie umieszczenie historii XX w. na tym etapie edukacji szkolnej?**
- 2. Czy nowa *Podstawa programowa* stwarza lepsze warunki edukacyjne dla uczniów przygotowujących się do egzaminu maturalnego z historii na poziomie rozszerzonym i jak należy zorganizować zajęcia lekcyjne *historii* dla tej grupy podopiecznych?**
- 3. Co nowa *Podstawa programowa* oferuje uczniom starszych klasach szkół ponadgimnazjalnych, którzy nie wybierają historii na maturze i jak należy zorganizować lekcje w zakresie przedmiotu *Historia i społeczeństwo* dla tej grupy podopiecznych?**

IV. 1. Lekcje *historii* w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej

Dyrektorzy szkół ponadgimnazjalnych z zaciekawieniem obserwują proces wdrażania *Podstawy programowej* w gimnazjach i zmiany, które mają nastąpić w kształcie egzaminu gimnazjalnego. Z podobnym zainteresowaniem śledzą te zmiany nauczyciele historii. Od września 2012 roku w szkołach ponadgimnazjalnych zacznie obowiązywać nowa podstawa, warto zatem przybliżyć raz jeszcze najważniejsze jej założenia w odniesieniu do edukacji historycznej na tym etapie kształcenia.

Należy również ustosunkować się do dość powszechnie nadużywanego w debacie nad *Podstawą programową* z historii argumentu oponentów zmian, którzy głosili „koniec historii” po pierwszej klasie ponadgimnazjalnej. Poszukajmy odpowiedzi na pytanie, czy prawdą jest, że w wyniku wprowadzanych zmian licealiści będą uczyli się historii tylko przez rok?

Istotną nowością w szkolnej edukacji historycznej na IV etapie kształcenia jest odejście od postrzegania historii, jako przedmiotu obowiązującego w tej samej wersji programowej wszystkich uczniów przez trzy lata nauki szkolnej. Przyjęte rozwiązania pozwalają na indywidualizację nauczania historii już po pierwszej klasie ponadgimnazjalnej.

Autorzy *Podstawy programowej* wybrali rozwiązanie wynikające z założeń ogólnych reformy programowej. Pozwala ono uwzględnić zróżnicowane potrzeby i cele edukacyjne młodzieży związane z wyborem studiów. Oznacza to, że decyzja dotycząca wprowadzenia po klasie pierwszej dwóch przedmiotów – historii w zakresie rozszerzonym oraz przedmiotu *Historia i społeczeństwo* w wariantcie uzupełniającym – ma charakter funkcjonalny. Przedmiot *Historia w zakresie rozszerzonym* przeznaczony będzie dla uczniów wybierających drogę kształcenia humanistycznego i egzamin maturalny na poziomie rozszerzonym z tego przedmiotu.

Zatem nie jest prawdą, że w wyniku proponowanych zmian licealiści będą uczyli się historii tylko przez rok. Część historyków i dziennikarzy komentujących zmiany w podstawie programowej została wprowadzona w błąd i powtarzała tę nieprawdziwą informację.

Uczeń szkoły ponadgimnazjalnej, który nie wybierze historii w zakresie rozszerzonym, będzie miał 6 godzin w cyklu kształcenia w zakresie podstawowym, o jedną więcej niż obecnie, z tą jednak zasadniczą różnicą, że historia będzie przedstawiana, miejmy nadzieję, ciekawiej i nauczana bardziej efektywnie. Zaś uczeń szkoły ponadgimnazjalnej, który wybierze historię w proponowanym w nowej *Podstawie programowej* zakresie rozszerzonym, będzie miał dużo więcej zajęć z tego przedmiotu, niż jego licealni koledzy obecnie w klasach humanistycznych. Poza tym będą to lekcje prowadzone przez historyka w gronie uczniów wyłącznie zainteresowanych tym przedmiotem w kontekście wyboru maturalnego. Jest to komfort pracy w zasadzie nieznanym dotąd nauczycielom szkół publicznych. Takie warunki

kształcenia były dostępne jedynie w szkołach niepublicznych. Nowa podstawa programowa pozwala na daleko idącą indywidualizację kształcenia już począwszy od drugiej klasy szkoły ponadgimnazjalnej, również w szkolnictwie publicznym.

Wyżej wyjaśniliśmy powody, dla których historia najnowsza w całości znalazła się w programie pierwszej klasy ponadgimnazjalnej. Dotychczas obowiązujący w polskiej szkole układ treści z historii, w którym dzieje najnowsze, omawiano, co prawda dwukrotnie - raz w gimnazjum i ponownie w szkole ponadgimnazjalnej, ale zawsze pod koniec etapu edukacyjnego, w szkolnej praktyce ujawniał liczne wady. Doświadczenie dowiodło, że brak czasu zmusza nauczycieli do szybkiego i pobieżnego, a co za tym idzie bardzo powierzchownego, omawiania niezwykle skomplikowanych i znaczących dla dyskursu publicznego problemów ostatniego stulecia. Następstwem tego jest słaba znajomość dziejów najnowszych wśród absolwentów zarówno gimnazjum jak też szkół ponadgimnazjalnych.

Autorzy podstawy programowej mieli za zadanie podzielić działy swoich przedmiotów pomiędzy gimnazjum i liceum, dając szansę na realizowanie ich w sposób bardziej pogłębiony niż teraz, w istotnie większej niż obecnie liczbie godzin. W szkołach ponadgimnazjalnych przeznaczono na realizację zakresu podstawowego historii XX wieku po 1918 r. 60 godzin lekcyjnych. Oznacza to w praktyce, że w każdej klasie pierwszej liceum, w technikum i w szkole zawodowej znajdują się 2 godziny historii tygodniowo. Kurs historii XX stulecia będzie realizowany raz, ale gruntownie.

Przypomnijmy, że przedmiot *Historia* w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej ma charakter systematycznego kursu historii ojczystej i powszechnej. Treści kształcenia historycznego obejmują, w ujęciu chronologicznym, najważniejsze problemy polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe okresu od 1918 r. do czasów nam współczesnych. Takie wzmocnienie pozycji historii najnowszej w *Podstawie programowej* wynika z przekonania, że znajomość tej problematyki stanowi klucz do lepszego zrozumienia otaczającego świata, mechanizmów życia społeczno – politycznego i wydarzeń dnia dzisiejszego, sprzyjając zarazem podnoszeniu świadomości obywatelskiej oraz uczestnictwu w życiu publicznym.

Podstawa programowa stwarzając szanse wzmocnienia edukacji historycznej w zakresie dziejów najnowszych, zachęca swymi otwartymi zapisami do korzystania z różnorodnych i dostępnych źródeł historycznych począwszy od fotografii i filmu, a skończywszy na historii mówionej. Zderzenie rozmaitych źródeł, pamięci rodzinnej z ustaleniami historyków i wielość interpretacji otwierają przed uczniami nowe, złożone, ale ciekawe perspektywy poznawcze i badawcze, ukazujące historię jako przedmiot otwartej debaty. Nauczanie historii w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej powinno mieć charakter otwarty i sprzyjać poznawaniu dziejów najnowszych metodami zbliżającymi uczniów do refleksji o własnej tradycji rodzinnej oraz o tym, co stanowi o dzisiejszej tożsamości wspólnoty obywatelskiej i narodowej.

Dyrektorzy szkół, akceptujący programy nauczania, opracowane przez poszczególnych nauczycieli historii, powinni egzekwować realizację pełnego kursu historii XX w. w klasie pierwszej – zgodnie z zapisami *Podstawy programowej*. Tak, by nie zdarzały się sytuacje, niestety do niedawna częste, kiedy to nauczyciele usprawiedliwiali rażące opóźnienia programowe przeszkodami organizacyjnymi i układem roku szkolnego. Ustawodawca przewidział na skuteczną realizację dziejów najnowszych 60 godzin lekcyjnych.

IV. 2. Historia w zakresie rozszerzonym - przedmiot realizowany w liceach i technikach

Historia pozostanie jednym z przedmiotów do wyboru na egzaminie maturalnym i zdawana będzie tylko na poziomie rozszerzonym. Egzamin maturalny z historii odwoływać się będzie do wiedzy i umiejętności nabytych przez uczniów w toku całej szkolnej edukacji historycznej. Warto dodać, że w szkole ponadgimnazjalnej uczniowie będą musieli dokonać wyboru dalszej drogi kształcenia, w tym również podjąć decyzję, co do przedmiotów realizowanych w zakresie rozszerzonym. Historia na poziomie rozszerzonym to pogłębiony, erudycyjny kurs, o dużym wymiarze godzin (łącznie 240), przygotowujący do studiów wyższych, zwłaszcza na kierunkach humanistycznych i społecznych. Toteż *Podstawa programowa* zaleca model historii erudycyjnej ukierunkowanej jednak na rozwijanie umiejętności badawczych i myślenia naukowego.

Uczniom szkół ponadgimnazjalnych, którzy po pierwszej klasie wybiorą historię jako przedmiot zdawany na egzaminie maturalnym szkoła powinna zapewnić zajęcia zgodnie z zapisami *Podstawy programowej* i ramami programowymi. Przeznaczono na realizację historii na poziomie rozszerzonym 240 godzin, czyli 8 godzin w cyklu kształcenia. Rozkład tych godzin na kolejne lata nauki powinien być rezultatem wspólnych ustaleń dyrektora szkoły z nauczycielami odpowiedzialnymi za przygotowanie uczniów do egzaminu maturalnego. W szkołach licealnych zapewne najczęściej praktykowany będzie model realizacji zakresu rozszerzonego przesuwający punkt ciężkości do klasy drugiej. Ten pomysł uwzględnia tym samym krótszy rok szkolny w klasie programowo najwyższej, ale dziś trudno przesądzać o efektywności tego rozwiązania.

W zależności od uczniowskich wyborów, w rezultacie od liczebności grupy i jej potrzeb, zajęcia te mogą prowadzić przemiennie (w kolejnych semestrach, czy latach) zatrudnieni w szkole historycy, specjalizujący się w różnych epokach, czy metodach pracy; może je także prowadzić jeden nauczyciel. To są rozwiązania organizacyjne, o których zdecyduje dyrektor szkoły. Mimo malejącej w ostatnich latach wybieralności historii na egzaminie maturalnym (obecnie przystępuje do egzaminu maturalnego z historii ok. 10% rocznika) należy liczyć się z tym, że w każdym liceum znajdą się uczniowie wybierający ten przedmiot. W

przypadku sporadycznych, jednostkowych wyborów przyjęte zostaną rozwiązania systemowe umożliwiające dyrektorom realizację zobowiązań edukacyjnych nałożonych na szkoły.

Wymagania ogólne z historii w zakresie rozszerzonym stanowią rozwinięcie wymagań z III etapu edukacyjnego (gimnazjum) i z zakresu podstawowego IV etapu edukacyjnego (pierwsza klasa szkoły ponadgimnazjalnej). Po 240 lekcjach historii rozszerzonej, uczeń powinien być już dobrze przygotowany do studiów humanistycznych, bądź do tych kierunków studiów, które oczekują od niego zdanego egzaminu maturalnego z historii w zakresie rozszerzonym. Wymagania ogólne i wymagania szczegółowe dla IV etapu kształcenia w zakresie rozszerzonym zakładają uzyskiwanie wyższych umiejętności oraz znacznie szerszego zakresu wiadomości z historii, ale są one rozszerzeniem poznanych wcześniej zagadnień i stanowią ich kontynuację.

Podstawa programowa została zredagowana ze wskazaniem efektów kształcenia. Zawiera tym samym nie tylko treści nauczania (ujęte funkcjonalnie), ale także standardy wymagań egzaminacyjnych. Jest to sugestia, by w nauczaniu historii położyć akcent na kształcenie umiejętności i funkcjonalne wykorzystanie posiadanych i nabywanych wiadomości. W dokumencie określone zostały wymagania docelowe. W przypadku szkoły ponadgimnazjalnej są to wymagania stawiane maturzyście. **Na nauczyciela historii *Podstawa programowa* nakłada obowiązek kształcenia uczniów w zakresie tych umiejętności, które są integralną częścią egzaminu maturalnego z historii na poziomie rozszerzonym.** Nauczyciel przygotowujący uczniów do egzaminu maturalnego otrzymał jednocześnie bardzo dużą swobodę w konstruowaniu procesu dydaktycznego. Nowe i lepsze warunki pracy z zespołem uczniów przygotowującym się do egzaminu maturalnego odnoszą się nie tylko do liczby godzin przeznaczonych na te spotkania, ale przede wszystkim do realnej możliwości ćwiczenia wskazanych umiejętności na różnorodnych materiałach źródłowych. Wskazane przez podstawę umiejętności charakteryzują się znacznym stopniem złożoności, ze względu na ich problemową, a nie faktograficzną naturę. Warto zauważyć, że funkcję regulatora pełnią wymagania szczegółowe, ograniczające zakres treści. Toteż poszerzanie treściowe podstawy - w tym dodawanie nowych tematów - powinno być poddane rygorystycznym ograniczeniom. Albowiem takie działania prowadziłyby do zjawiska przeładowania informacyjnego i nie sprzyjałyby realizacji wyznaczonych celów. Przyjęte zapisy *Podstawy programowej* z historii w zakresie rozszerzonym sprzyjają rozwojowi intelektualnemu uczniów oraz kształtowaniu się ich wszechstronnych zainteresowań humanistycznych.

Pojawia się wiele pytań, o to, czy nastąpią zmiany w egzaminie maturalnym z historii? Należy się spodziewać, że w związku z realizacją nowej *Podstawy programowej* Centralna Komisja Egzaminacyjna dokona zmian w kształcie egzaminów maturalnych, w tym z historii, zmiana egzaminu maturalnego z historii nastąpi w roku szkolnym 2014/2015 r. w liceach (w technikach odpowiednio od roku szkolnego 2015/2016). Obecnie stosowana forma tego eg-

zaminu jest efektem parokrotnych zmian, jakim poddawana była matura z tego przedmiotu w latach 2002-2007. Zmiany zostaną zapowiedziane, zgodnie z przepisami, z dwuletnim wyprzedzeniem, zatem dyrektorzy liceów i nauczyciele historii mogą oczekiwać informacji na stronach CKE najpóźniej wiosną 2013 r.

Zamykając uwagi o nauczaniu historii na poziomie rozszerzonym, nakreślmy sylwetkę intelektualną absolwenta szkoły ponadgimnazjalnej, który przystąpi do egzaminu maturalnego z historii. Opis jego sprawności intelektualnych, to nic innego, tylko obraz pełnej realizacji wymagań ogólnych nowej *Podstawy programowej*. Tego będą miały prawo oczekiwać od absolwentów szkół ponadgimnazjalnych wyższe uczelnie, rekrutujące swych słuchaczy spośród absolwentów tych szkół przystępujących do egzaminu maturalnego z historii. Pytania o efektywność kształcenia tych umiejętności znajdują się w kwestionariuszach instytucji badających edukację oraz w ankietach i działaniach nadzorujących oświatę

Absolwent: porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach a także ciągłość procesów historycznych; analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epoki i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; rozpoznaje rodzaje źródeł; ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; dostrzega wielość perspektyw badawczych oraz wielorakie interpretacje historii i ich przyczyny; tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym lub problemowym, dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje pozyskane informacje z różnych źródeł wiedzy.

IV. 3. Przedmiot *Historia i społeczeństwo* w szkołach ponadgimnazjalnych przygotowujących do egzaminu maturalnego

We wrześniu 2012 r. przeprowadzana w naszym kraju reforma programowa dotrze do szkół ponadgimnazjalnych. W roku szkolnym 2012/2013 uczniowie pierwszych klas licealnych zakończą czteroletnią i zreformowaną edukację ogólnokształcącą (rozpoczętą w 2009 r. pierwszej klasie gimnazjalnej). Jednocześnie, w zamyśle autorów *Podstawy programowej* od września 2013 rozpocznie się w szkołach ponadgimnazjalnych nauczanie wielu przedmiotów z możliwością daleko posuniętej indywidualizacji kształcenia. Do tej pory było to rozwiązanie znane i dość powszechnie stosowane jedynie w szkolnictwie niepublicznym, teraz stanie się ono dostępne szkolnictwu publicznemu.

Dzięki proponowanym zmianom również ci spośród uczniów, którzy nie polubiliby historii w dotychczasowym jej kształcie, otrzymają szansę zainteresowania się tym przedmio-

tem, w klasie pierwszej historią współczesną, a w starszych klasach wybranymi przez nauczyciela, zgodnie z ich oczekiwaniami, wątkami tematycznymi.

Po zrealizowaniu podstawowego i obowiązkowego kursu historii w pierwszej klasie ponadgimnazjalnej uczniowie liceów i techników, którzy zgodnie ze swoimi zainteresowaniami wybiorą, w zakresie rozszerzonym przedmioty przyrodnicze, będą uczęszczali na lekcje przedmiotu *Historia i społeczeństwo*, czyli obowiązkowe i uzupełniające zajęcia w zakresie historii. Obok treści historycznych wystąpią w tym programie elementy wiedzy o społeczeństwie oraz wiedzy o kulturze. Przedmiot będzie nauczany w sposób odmienny od dotychczasowego, bo w ujęciu problemowym lub problemowo-chronologicznym.

Zagadnienia powinny być dobrane przez nauczyciela zgodnie z zainteresowaniami uczniów. Na przykład dla uczniów wybierających się na studia ekonomiczne jednym z wątków mogą być dziejów gospodarcze. Dla zainteresowanych wojskowością może to być historia z akcentem położonym na sprawy militarne. Zależy nam na tym by stworzyć szansę pogłębienia zainteresowań poszczególnych uczniów. Skończyły się czasy, kiedy szkoła musiała uczniom „wbić do głowy” ileś dat i nazwisk. Należy się cieszyć, że dziś zadaniem szkoły nie jest już wyłącznie przekazywanie informacji. Obecnie Internet, dostępny nawet w telefonie komórkowym, dostarcza szybkiej informacji na każdy temat, a kluczowe znaczenie ma rozbudzenie w młodym człowieku ciekawości poznawczej i krytycznego podejścia do lawinowo narastających informacji. Uczeń powinien rozumieć procesy historyczne i nauczyć się wyciągać wnioski z historii, a nie poprzestać na znajomości samych dat. Pogląd – rodem sprzed półwiecza, że szkoła jest jedynym źródłem wiedzy o otaczającym świecie, a nauczyciel musi wszystko opowiedzieć, bo jeśli nie opowie, to uczeń niczego nie wie, już dziś jest nie do obrony, jest śmieszny w swoim anachronizmie. Obecnie uczniowie przychodzą do szkoły, mając dostęp do rozmaitych źródeł informacji, a zadaniem nauczyciela jest uporządkowanie tej wiedzy i jej sprawdzenie. W otaczającym nas świecie, z powszechnie dostępnym przekazem satelitarnym oraz Internetem, szkole trudno dorównać atrakcyjnością swego przekazu do dobrego filmu dokumentalnego, czy programu typu *Discovery*. Zatem obecnie dobra lekcja historii w szkole ponadgimnazjalnej, to ani quiz, ani wiedza stricte encyklopedyczna, tylko okazja do objaśniania uczniom coraz bardziej złożonego świata.

***Historia i społeczeństwo* jest przedmiotem obowiązkowym i uzupełniającym. Wszyscy uczniowie liceów, którzy nie wybiorą rozszerzonej historii będą mieli obowiązek realizowania przedmiotu uzupełniającego *Historia i społeczeństwo*. W technikach sytuacja wydaje się prostsza, gdyż uczniowie po pierwszej lub drugiej klasie, kiedy zrealizują program kształcenia ogólnego w zakresie podstawowymi, w tym historii, będą uczęszczali na lekcje przedmiotu *Historię i społeczeństwo* oraz dwa przedmioty w wymiarze rozszerzonym powiązane z zawodem, w którym kształci szkoła.**

Przedmiot *Historia i społeczeństwo* przeznaczony będzie dla młodzieży deklarującej wybór przedmiotów przyrodniczych na egzaminie maturalnym. Tym samym podstawa programowa przyzwala na dydaktycznie umotywowane odstępstwa od tradycyjnego modelu historii, a charakterystycznego dla zakresu rozszerzonego. *Podstawa programowa* obejmuje dziewięć bloków tematycznych. Ustawodawca dopuszcza przy tym różnorodne warianty wyboru, którego efektem może być realizacja na przykład czterech wątków tematycznych lub dwóch wątków tematycznych i dwóch wątków epokowych. Celem tych zajęć będzie pokazanie uczniom zainteresowanym naukami matematycznymi i przyrodniczymi, że wiedza humanistyczna może stanowić klucz do zrozumienia świata współczesnego i pomaga w autoidentyfikacji w otaczającym nas świecie. W zamierzeniu twórców podstawy, zajęcia z tego przedmiotu mają pomóc uczniom zainteresowanym naukami ścisłymi i eksperymentalnymi, jak ważna jest historyczna ciągłość i jak wiele doświadczeń współczesnych jest zakorzenionych w doświadczeniach poprzednich pokoleń.

Zwracamy uwagę na możliwość realizacji własnego wątku, co stwarza wyjątkową wprost okazję dla wszystkich nauczycieli historii zainteresowanych dziejami własnej miejscowości, społeczności, czy regionu. Miejscowe organy samorządowe powinny być żywo zainteresowane w promowaniu tego wątku przedmiotu *Historia i społeczeństwo*. Należałoby je zachęcać, by wspólnie z instytucjami edukacyjnymi, wydawniczymi, czy muzealnymi sprawowały opiekę nad działaniami aktywnych nauczycieli, przygotowujących materiały przeznaczonych na lekcje poświęcone tematyce lokalnej.

Kierownictwo Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz autorzy *Podstawy programowej*, we wszystkich publicznych wystąpieniach, zalecają również wybór wątku „Ojczysty Panteon i ojczyste spory”. Jest to wprost wyjątkowa okazja, by raz jeszcze, posługując się interesującymi zapisami *Podstawy programowej* i mając możliwość sporządzenia własnego programu w tym zakresie, nauczyciele historii przedyskutowali z uczniami węzłowe i najciekawsze problemy z dziejów Polski. Dyrektorzy szkół licealnych i techników, akceptując przygotowany w ich szkołach program przedmiotu *Historia i społeczeństwo*, będą mieli realny wpływ na obecność tego wątku w tematyce przedmiotu i planie kształcenia.

Porządek realizacji wybranych wątków pozostawiony jest nauczycielowi. Układ poszczególnych zagadnień w ramach wybranego wątku może pozostać chronologiczny albo ujęty będzie problemowo. To sami nauczyciele zdecydują, ile czasu mogą poświęcić poszczególnym tematom – które z nich jedynie zechcą zasygnalizować, a które dogłębnie omówi. Z podziału puli godzin, przyznanej na realizację tego przedmiotu (łącznie 120), wyni-

ka, że na omówieniu każdego z czterech wątków powinno się poświęcić 30 godzin lekcyjnych. Odstępstwa od tego prostego podziału są możliwe, jeśli wynikają z przyjętego i zatwierzonego programu. W przypadku powierzenia tego przedmiotu, w jednej klasie, bądź w całej szkole, kilku nauczycielom (historykom albo też obok historyków np. nauczycielowi historii sztuki albo wiedzy o społeczeństwie) możliwe jest sporządzanie programów nauczania przedmiotu *Historii i społeczeństwo* osobno na kolejne semestry.

Jak można dobierać wątki tematyczne, organizować zajęcia i uczyć przedmiotu *historia i społeczeństwo* w szkole ponadgimnazjalnej pokazujemy na dwóch przykładach.

Przykład 1.

Ilustrujemy sposób budowania programu zajęć używając tabelarycznego zestawienia wątków i szczegółowych zapisów *Podstawy programowej*. W naszym przykładzie nauczyciel wybrał dwa wątki epokowe i dwa wątki tematyczne. W jego programie, przedłożonym dyrektorowi szkoły do zatwierdzenia, ale również na jego lekcjach powinny znaleźć odwzorowanie następujące zapisy dokumentu:

Zestawienie: DZIEDZICTWO EPOK

Epoka \ Tematy zajęć	Staro- żytność	Średnio- wiecze	Nowo- żytność	XIX w.	XX w.
1. <i>Europa i świat</i>	A1	B1	C1	D1	E1
2. <i>Język, komunikacja i media</i>	A2	B2	C2	D2	E2
3. <i>Kobieta i mężczyzna, rodzina</i>	A3	B3	C3	D3	E3
4. <i>Nauka</i>	A4	B4	C4	D4	E4
5. <i>Swojskość i obcość</i>	A5	B5	C5	D5	E5
6. <i>Gospodarka</i>	A6	B6	C6	D6	E6
7. <i>Rządzący i rządzeni</i>	A7	B7	C7	D7	E7
8. <i>Wojna i wojskowość</i>	A8	B8	C8	D8	E8
9. <i>Ojczysty Panteon i ojczyste spory</i>	A9	B9	C9	D9	E9
10 Propozycja własna nauczyciela	np. historia regionu				

Wątek epokowy > D. XIX w. Uczeń:

- D.1.1. opisuje politykę Europy wobec Chin, Indii i Japonii w XIX w.; ocenia znaczenie odkrycia kultur Chin, Indii i Japonii dla cywilizacji europejskiej;
- D.1.2. przedstawia spory o ocenę roli kolonializmu europejskiego dla Europy i terytoriów kolonizowanych;
- D.2.1. charakteryzuje kulturę masową społeczeństwa XIX-wiecznego;
- D.2.2. charakteryzuje nowe formy przekazu informacji w społeczeństwie XIX-wiecznym, ze szczególnym uwzględnieniem prasy i reklamy oraz fotografii;
- D.3.1. opisuje, na wybranych przykładach, wzory miłości romantycznej i analizuje trwałość tego wzorca kulturowego;
- D.3.2. wyjaśnia przemiany życia społecznego sprzyjające emancypacji kobiet i przejawy tego procesu;
- D.4.1. charakteryzuje XIX-wieczną fascynację „postępem”;
- D.4.2. charakteryzuje konsekwencje darwinizmu i teorii psychoanalizy w naukach społecznych i refleksji etycznej w XIX i XX w.;
- D.5.1. charakteryzuje obecność mitu „szlachetnego dzikusa” w literaturze epoki, opisuje europejskie wyobrażenia o mieszkańcach innych kontynentów zawarte w literaturze przygodowej;
- D.5.2. charakteryzuje i ocenia idee nacjonalizmu w XIX w.;
- D.6.1. charakteryzuje gospodarkę kapitalistyczną w XIX w.; opisuje miasto przemysłowe; wyjaśnia znaczenie kwestii robotniczej;
- D.6.2. charakteryzuje poglądy entuzjastów kapitalizmu oraz przedstawia krytyczne opinie na temat gospodarki kapitalistycznej w XIX w.; wyjaśnia główne założenia marksowskiej teorii ekonomicznej;

Wątek epokowy > E. XX w. Uczeń:

- E.1.1. charakteryzuje kontakty i wzajemne stosunki Stanów Zjednoczonych i Europy w XX w. z uwzględnieniem polityki, gospodarki i kultury;
- E.1.2. charakteryzuje stanowiska w sporze o liberalizację światowego handlu i jej konsekwencje.
- E.2.1. analizuje obieg informacji w społeczeństwie XX-wiecznym; charakteryzuje znaczenie nowych form w komunikacji społecznej z uwzględnieniem radia, telewizji, filmu i Internetu; analizuje, w jaki sposób dostępne człowiekowi formy przekazu wpływają na treść przekazu;
- E.2.2. analizuje przykłady manipulacji językowych w propagandzie politycznej i reklamie.
- E.3.1. analizuje, na wybranych przykładach, przemiany obyczajowe w świecie zachodnim w XX w., z uwzględnieniem „rewolucji obyczajowej” lat 60;

- E.3.2. analizuje zmiany modelu rodziny w XX w., z uwzględnieniem przemian zaistniałych w życiu społeczeństwa polskiego.
- E.4.1. analizuje wybrane interpretacje socjologiczne odnoszące się do przemian życia społecznego w XX w.;
- E.4.2. przedstawia współczesne spory etyczne wokół uprawnień i granic poznawczych nauki.
- E.5.1. analizuje wielokulturowość społeczeństwa II Rzeczypospolitej;
- E.5.2. analizuje, na wybranych przykładach, współczesne społeczeństwa wielokulturowe.
- E.6.1. charakteryzuje gospodarkę realnego socjalizmu i jej konsekwencje;
- E.6.2. wyjaśnia, czym jest państwo opiekuńcze i opisuje jego genezę; opisuje kilka odmiennych przykładów współczesnych państw opiekuńczych; przedstawia argumenty w sporze o efektywność i sprawiedliwość państwa opiekuńczego.
- E.7.1. analizuje, na wybranych przykładach, działalność opozycji politycznej w PRL;
- E.7.2. objaśnia pojęcie antyutopii, odwołując się do prac Orwella i Huxleya.

Wątek tematyczny > 8. Wojna i wojskowość. Uczeń:

- A.8.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, strategię Aleksandra Wielkiego i Juliusza Cezara;
- A.8.2. charakteryzuje organizację i technikę wojenną armii rzymskiej;
- B.8.1. charakteryzuje etos rycerski;
- B.8.2. wyjaśnia, na wybranych przykładach, koncepcję wojny sprawiedliwej i niesprawiedliwej w średniowieczu;
- C.8.1. analizuje przyczyny i następstwa wojen religijnych w nowożytnej Europie;
- C.8.2. charakteryzuje wybrane sylwetki wodzów i ich strategię z okresu Rzeczypospolitej przedrozbiorowej;
- D.8.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, strategię Napoleona I; analizuje czarną i białą legendę napoleońską; wyjaśnia różnice w ocenie Napoleona I w Polsce i w innych państwach europejskich;
- D.8.2. charakteryzuje i porównuje trzy koncepcje stworzenia ładu światowego: Pax Romana, Pax Britannica i Pax Americana;
- E.8.1. analizuje wybrane przepisy prawa międzynarodowego o wojnie;
- E.8.2. charakteryzuje ruch pacyfistyczny; charakteryzuje wizję globalnej zagłady obecną w literaturze i filmach science-fiction.

Wątek tematyczny > 9. Ojczysty Panteon i ojczyste spory. Uczeń:

- A.9.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, antyczne wzory bohaterstwa, żołnierza i obrońcy ojczyzny oraz ich recepcję w polskiej myśli politycznej, tradycji literackiej oraz edukacyjnej późniejszych epok;

- A.9.2. charakteryzuje antyczny wzorzec obywatela oraz jego recepcję w polskiej myśli i praktyce politycznej późniejszych epok;
- B.9.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, koncepcje polityczne władców z dynastii piastowskiej;
- B.9.2. charakteryzuje oraz ocenia, na wybranych przykładach, rolę ludzi Kościoła w budowie państwa polskiego;
- C.9.1 charakteryzuje, na wybranych przykładach, postawy obywateli wobec wyzwań epoki (XVI – XVIII w.);
- C.9.2. charakteryzuje spory o przyczyny upadku I Rzeczypospolitej;
- D.9.1 charakteryzuje i ocenia polityczne koncepcje nurtu insurekcyjnego oraz nurtu realizmu politycznego;
- D.9.2. charakteryzuje spory o ocenę dziewiętnastowiecznych powstań narodowych;
- E.9.1. charakteryzuje spory o kształt Polski w XX w., uwzględniając cezury 1918 r., 1944-1945, 1989 r. oraz prezentuje sylwetki czołowych uczestników tych wydarzeń;
- E.9.2. charakteryzuje postawy społeczne wobec totalitarnej władzy, uwzględniając różnorodne formy oporu oraz koncepcje współpracy lub przystosowania.

Przykład 2.

Tym razem nauczyciel, zgodnie z zapisami *Podstawy programowej*, wybrał cztery wątki tematyczne. W jego programie, przedłożonym dyrektorowi szkoły do zatwierdzenia, ale również na jego lekcjach powinny znaleźć odwzorowanie następujące zapisy dokumentu:

Zestawienie: DZIEDZICTWO EPOK

Epoka	Staro- żytność	Średnio- wiecze	Nowo- żytność	XIX w.	XX w.
1. Europa i świat	A1	B1	C1	D1	E1
2. Język, komunikacja i media	A2	B2	C2	D2	E2
3. Kobieta i mężczyzna, rodzina	A3	B3	C3	D3	E3
4. Nauka	A4	B4	C4	D4	E4
5. Swojskość i obcość	A5	B5	C5	D5	E5
6. Gospodarka	A6	B6	C6	D6	E6
7. Rządzący i rządzeni	A7	B7	C7	D7	E7
8. Wojna i wojskowość	A8	B8	C8	D8	E8

9. Ojczysty Panteon i ojczyste spory	A9	B9	C9	D9	E9
<i>10 Propozycja własna nauczyciela</i>	<i>np. historia regionu</i>				

Wątek tematyczny > 6. Gospodarka. Uczeń:

- A.6.1. opisuje formy wymiany handlowej w świecie starożytnym;
- A.6.2. opisuje początki pieniądza i wyjaśnia konsekwencje pojawienia się pieniądza w obrocie handlowym;
- B.6.1. opisuje różne formy kredytowania przedsięwzięć handlowych (i innych) w starożytności, średniowieczu i nowożytności; wyjaśnia niezbędność kredytu dla funkcjonowania gospodarki rynkowej;
- B.6.2. wyjaśnia stosunek Kościoła do bogactwa i bogacenia się w średniowieczu;
- C.6.1. opisuje instytucje ważne dla rozwoju gospodarki kapitalistycznej (np. bank, giełdę, weksel); charakteryzuje ponadregionalne więzi gospodarcze w epoce nowożytnej;
- C.6.2. wyjaśnia genezę gospodarki kapitalistycznej w Europie i ocenia rolę, jaką odegrał kapitalizm w zapewnieniu Europie pierwszeństwa w nowożytnym świecie;
- D.6.1. charakteryzuje gospodarkę kapitalistyczną w XIX w.; opisuje miasto przemysłowe; wyjaśnia znaczenie kwestii robotniczej;
- D.6.2. charakteryzuje poglądy entuzjastów kapitalizmu oraz przedstawia krytyczne opinie na temat gospodarki kapitalistycznej w XIX w.; wyjaśnia główne założenia marksowskiej teorii ekonomicznej;
- E.6.1. charakteryzuje gospodarkę realnego socjalizmu i jej konsekwencje;
- E.6.2. wyjaśnia, czym jest państwo opiekuńcze i opisuje jego genezę; opisuje kilka odmiennych przykładów współczesnych państw opiekuńczych; przedstawia argumenty w sporze o efektywność i sprawiedliwość państwa opiekuńczego.

Wątek tematyczny > 7. Rządzący i rządzi. Uczeń:

- A.7.1. wyjaśnia pojęcie obywatel i obywatelstwo w polis ateńskiej i w republikańskim Rzymie;
- A.7.2. wyjaśnia recepcję antycznego pojęcia obywatel w późniejszych epokach, z uwzględnieniem Rzeczypospolitej przedrozbiorowej;
- B.7.1. charakteryzuje zakres władzy cesarza, papieża i króla oraz ich wzajemne relacje w średniowieczu; opisuje zakres władzy samorządu miejskiego w średniowiecznym mieście;
- B.7.2. analizuje relikty świata feudalnego w późniejszych epokach;

- C.7.1. analizuje funkcjonowanie staropolskiego parlamentaryzmu na tle porównawczym;
- C.7.2. analizuje i ocenia zjawisko oligarchizacji życia politycznego i rozwoju klienteli jako nieformalnego systemu władzy w I Rzeczypospolitej;
- D.7.1. analizuje, na wybranych przykładach, zjawisko rewolucji społeczno-politycznej i jego ideowe korzenie;
- D.7.2. analizuje, na wybranych przykładach, ruch anarchistyczny;
- E.7.1. analizuje, na wybranych przykładach, działalność opozycji politycznej w PRL;
- E.7.2. objaśnia pojęcie antyutopii, odwołując się do prac Orwella i Huxleya.

Wątek tematyczny > 8. Wojna i wojskowość. Uczeń:

- A.8.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, strategię Aleksandra Wielkiego i Juliusza Cezara;
- A.8.2. charakteryzuje organizację i technikę wojenną armii rzymskiej;
- B.8.1. charakteryzuje etos rycerski;
- B.8.2. wyjaśnia, na wybranych przykładach, koncepcję wojny sprawiedliwej i niesprawiedliwej w średniowieczu;
- C.8.1. analizuje przyczyny i następstwa wojen religijnych w nowożytnej Europie;
- C.8.2. charakteryzuje wybrane sylwetki wodzów i ich strategię z okresu Rzeczypospolitej przedrozbiorowej;
- D.8.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, strategię Napoleona I; analizuje czarną i białą legendę napoleońską; wyjaśnia różnice w ocenie Napoleona I w Polsce i w innych państwach europejskich;
- D.8.2. charakteryzuje i porównuje trzy koncepcje stworzenia ładu światowego: Pax Romana, Pax Britannica i Pax Americana;
- E.8.1. analizuje wybrane przepisy prawa międzynarodowego o wojnie;
- E.8.2. charakteryzuje ruch pacyfistyczny; charakteryzuje wizję globalnej zagłady obecną w literaturze i filmach science-fiction.

Wątek tematyczny > 9. Ojczysty Panteon i ojczyste spory. Uczeń:

- A.9.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, antyczne wzory bohaterstwa, żołnierza i obrońcy ojczyzny oraz ich recepcję w polskiej myśli politycznej, tradycji literackiej oraz edukacyjnej późniejszych epok;
- A.9.2. charakteryzuje antyczny wzorzec obywatela oraz jego recepcję w polskiej myśli i praktyce politycznej późniejszych epok;
- B.9.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, koncepcje polityczne władców z dynastii piastowskiej;
- B.9.2. charakteryzuje oraz ocenia, na wybranych przykładach, rolę ludzi Kościoła w budowie państwa polskiego;

- C.9.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, postawy obywateli wobec wyzwań epoki (XVI – XVIII w.);
- C.9.2. charakteryzuje spory o przyczyny upadku I Rzeczypospolitej;
- D.9.1. charakteryzuje i ocenia polityczne koncepcje nurtu insurekcyjnego oraz nurtu realizmu politycznego;
- D.9.2. charakteryzuje spory o ocenę dziewiętnastowiecznych powstań narodowych;
- E.9.1. charakteryzuje spory o kształt Polski w XX w., uwzględniając cezury 1918 r., 1944-1945, 1989 r. oraz prezentuje sylwetki czołowych uczestników tych wydarzeń;
- E.9.2. charakteryzuje postawy społeczne wobec totalitarnej władzy, uwzględniając różnorodne formy oporu raz koncepcje współpracy lub przystosowania.

Omawiany przedmiot daje możliwości utrwalenia wiedzy historycznej zdobywanej na wcześniejszych etapach edukacyjnych, ale przede wszystkim stwarza szansę wyraźnego odniesienia jej wybranych fragmentów do współczesności. W ramach tego przedmiotu można skupić uwagę uczniów na poszczególnych wątkach dziedzictwa kulturowego ważnych z perspektywy współczesnej, nawet jeżeli niekiedy drugorzędnych z perspektywy epoki, do której przynależą. Oponenci *Podstawy programowej*, którzy podnosili zarzut, że zasadniczo zmienił się kształt nauczania historii w szkołach ponadgimnazjalnych, że jej ogólnokształcący wymiar kończy się na klasie pierwszej, nie mają racji. Na pierwszej klasie kończy się systematyczny wykład historii w zakresie podstawowym, ale w kolejnych klasach tego edukacyjnego cyklu stworzone zostały nowe możliwości dla naszego przedmiotu. Nauczanie historii nie ulega infantylizacji, różnorodność programowa będzie miała dla jakości i efektywności edukacji historycznej ożywczą i reanimującą moc.

Dodajmy, zamykając uwagi o przedmiocie *Historia i społeczeństwo*, że wymagania szczegółowe *Podstawy programowej* w jego zakresie nie są zupełnie zbędne z punktu widzenia przygotowania młodzieży do egzaminu maturalnego. Dobrze zrealizowane treści nauczania tego przedmiotu stworzą doskonały kontekst historyczny i kulturowy dla obowiązującego wszystkich uczniów egzaminu maturalnego z języka polskiego. Zaliczenie tego przedmiotu będzie niezbędne do uzyskania promocji i ukończenia szkoły, co pozwoli na zachowanie tradycyjnie wysokiej rangi nauczania historii w szkole ponadgimnazjalnej, a z drugiej strony uzupełniający charakter tego przedmiotu pozwoli uwolnić go spod presji egzaminacyjnej. Zajęcia będą mogły mieć charakter interdyscyplinarny, a w miarę możliwości mógłby uczestniczyć w ich planowaniu, czy też realizacji, cały szkolny zespół humanistyczny. Oczywiście założony w podstawie programowej dobór treści tych zajęć stwarza wyraźną preferencję i pozycję historykowi, warto jednak by planując program tego przedmiotu skorzystał z pomocy szkolnego zespołu humanistycznego, dobierając cztery wątki dla konkretnego ze-

społu uczniowskiego. Dyrektor szkoły ustalając przydziały godzin i rozkład zajęć powinien umożliwić taką interdyscyplinarną współpracę. Warto podkreślić, że zajęcia powinny być realizowane z wykorzystaniem różnorodnych tekstów kultury: tekstów pisanych, nagrań muzycznych, ikonografii, filmografii. Pozwoli to nie tylko urozmaicić te lekcje, ale przede wszystkim pokazać dojrzewającemu intelektualnie uczniowi problemy metodologiczne oraz źródłoznawcze, a także różne narzędzia analityczne stosowane w innych naukach humanistycznych. W tym przypadku inspirujące będzie także zestawienie metod swoistych dla nauk przyrodniczych z tymi, którymi posługują się dyscypliny humanistyczne, a uczniowie, którzy wybrali przedmioty przyrodnicze będą z pewnością wdzięcznymi uczestnikami tych zajęć.

Zwolennicy jednego i jednolitego programu nauczania historii i pełnego monopolu państwa w tym zakresie odsądzają nasz przedmiot od czci i wiary. Przedmiot *Historia i społeczeństwo* przeraża ich, bo zachęca do kreatywności i stwarza nauczycielom oraz uczniom przestrzeń wolności w wyborze tematyki zajęć, a przede wszystkim zasadza całą koncepcję nauczania historii wokół spotkania człowieka z człowiekiem – nauczyciela z uczniem, a nie ucznia z podręcznikiem.

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00
fax 22 345 37 70

www.ore.edu.pl

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

